

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED
HISTORICKÝ ÚSTAV

Recenzenti:

prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PhDr. Peter Zelenák, CSc.

Valerián Bystrický – Jaroslava Roguľová a kol.

Storočie procesov

Súdy, politika a spoločnosť
v moderných dejinách Slovenska

VEDA

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2013

Edícia SVET VEDY
Zväzok č. 28

© Valerián Bystrický – Jaroslava Roguľová a kol., 2013
© Historický ústav SAV, 2013
© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013

Autor obálky: Ing. Ján Valter, PhD.
Grafická úprava a zalomenie: Jana Janíková
Vedúci redaktor edície: Emil Borčín
Zodpovedná redaktorka: PhDr. Eva Gáliková
Preklad do angličtiny: Mgr. Matej Hanula, PhD.

Všetky práva vyhradené. Ani jednu časť tejto publikácie nemožno reprodukovat', kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných médií – bez predchádzajúceho písomného súhlasu autora.

Vydala a vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied,
Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava, ako svoju 3 947. publikáciu.
Rozsah: 16,2 AH
Vydanie prvé.

www.veda.sav.sk

ISBN 978-80-224-1263-6

Obsah

Úvod	9
KAPITOLA 1 Za poučenie z dejín cesta do väzenia (Milan Podrimavský)	13
KAPITOLA 2 Chiméra rituálnej vraždy (Petra Rybářová)	25
KAPITOLA 3 Charizma, triumfy a krok vedľa (Dušan Kováč)	40
KAPITOLA 4 Remeslo či milosrdenstvo? (Anna Falisová)	51
KAPITOLA 5 Vlastizrada alebo pomsta? (Maroš Hertel)	66
KAPITOLA 6 „Nezlomný rodák slovenský“ (Angelika Šrámková)	83
KAPITOLA 7 Düsseldorfský krvák (Jaroslava Roguľová)	93
KAPITOLA 8 Ochrana cti (Ján Kukel)	105
KAPITOLA 9 Pragmatický a romantický vyzvedač (Valerián Bystrický – Matej Medvecký)	117
KAPITOLA 10 Proces, ktorý sa vlastne dodnes neskončil... (Ivan Kamenec)	130

KAPITOLA 11	
Prázdna lavica obžalovaných (Ondrej Podolec)	145
KAPITOLA 12	
Kauza nemeckého experta (Katarína Hradská)	158
KAPITOLA 13	
Prípady Viliam Žingor (Štaigl Jan)	172
KAPITOLA 14	
Nepriateľ kulak (Viera Hlavová)	185
KAPITOLA 15	
Organizovaný hnev ľudu (Stanislav Sikora)	197
KAPITOLA 16	
Nepriateľ so straníckou legitimáciou (Jan Pešek)	210
KAPITOLA 17	
Nevydaná encyklopédia (Ľudovít Turčan)	227
KAPITOLA 18	
Bratislavská päťka (Juraj Marušiak)	241
Záver	259
Conclusion	261
Autori	263
Odporúčaná literatúra	265
Menný register	268

Contents

The Century of Trials

Tribunals, Politics and Society in the Modern History of Slovakia

Introduction	9
CHAPTER 1	
Prison for the Lesson from History (Milan Podrimavský)	13
CHAPTER 2	
Chimera of a Ritual Murder (Petra Rybářová)	25
CHAPTER 3	
Charisma, Triumphs and a Step Aside (Dušan Kováč)	40
CHAPTER 4	
A Craft or a Compassion? (Anna Falisová)	51
CHAPTER 5	
A Treason or a Revenge? (Maroš Hertel)	66
CHAPTER 6	
"A Steadfast Slovak Native" (Angelika Šrámková)	83
CHAPTER 7	
Bloodshed in Dusseldorf (Jaroslava Roguľová)	93
CHAPTER 8	
Protecting a Dignity (Ján Kukel)	105
CHAPTER 9	
A Spy who was a Pragmatist and Romantic (Valerián Bystrický – Matej Medvecký)	117

posudok bol eklatantným príkladom fabrikovania falošných dôkazov i nepriateľov štátu, režimu.

²¹ Tamže, k. 1. List Hirnerovi zo 4. 8. 1966.

²² ČOMAJ, J. Encyklopédia ako zločin. *Republika*, 26. októbra a 2. novembra 1993.

²³ MARUŠIAK, J. Zásah proti Príručnému encyklopedickému slovníku (PRES). In: Juraj Marušiak. *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno 2001, s. 141 – 161.

²⁴ Označil ho tak Vladimír Mináč. Mal na mysli Martin, ktorý bol vždy akoby nezávislý od všetkých vlád, teda neovládaný, nepodrobený mocou, akýsi štát v štáte, samostatný a hrdý. MACHALA, D. Osud človeka. *Echo*, č. 2, 28. apríla 1968.

²⁵ Pozri pozn. 23, s. 141 – 161.

²⁷ HIRNER, A. *Matičná...*, c. d., s. 312 – 313; Tenže: *Denníky sociológov* 1., c. d.

²⁸ SNK – ALU, f. A. Hirner, k. 23.

Bratislavská päťka¹

Prejav agónie komunistického režimu

JURAJ MARUŠIAK

Hoci prvé verejné vystúpenia proti normalizačnému komunistickému režimu v Československu, organizované Chartou '77 a ďalšími disidentskými hnutiami, sa konali už v rokoch 1987 a 1988, v porovnaní s inými štátmi sovietskeho bloku, najmä však s Poľskom, Maďarskom, Nemeckou demokratickou republikou (NDR) a aj samotným Sovietskym zväzom, Československo predstavovalo „ostrov stability“. Vedenie Komunistickej strany Československa (KSČ), na čele ktorého na prelome rokov 1987 a 1988 vo funkcii generálneho tajomníka ústredného výboru (ÚV) Gustáva Husáka vystriedal Miloš Jakeš, naďalej odmietalo realizáciu politických reforiem. Rovnako nesúhlasilo s prehodnotením oficiálnej interpretácie pokusu o demokratickú zmenu komunistického režimu v roku 1968, násilne ukončeného inváziou sovietskych vojsk. Politiku „prestavby“, t. j. liberalizácie komunistického systému, ohlásenú generálnym tajomníkom Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Michailom S. Gorbačovom, síce verbálne podporovalo, ale v praxi sa obmedzovalo iba na opatrné ekonomické reformy.

Disidentské hnutie od konca roku 1988 presúvalo svoje aktivity z oblasti ľudských práv do politickej sféry. Vytvorilo sa Hnutie za občiansku slobodu (HOS), ktoré vystúpilo s programom návratu k parlamentnej demokracii.² V Bratislave sa 11. novembra 1989 na prvom stretnutí priaznivcov HOS zúčastnilo 15 ľudí³, pričom členom dočasného koordinačného výboru hnutia sa stal jeden z protagonistov tohto príbehu Ján Čarnogurský. Vznikli aj ďalšie nezávislé iniciatívy.

Prvé trhliny

Do protirežimových aktivít sa však ešte v prvej polovici roku 1989 zapájal iba obmedzený počet ľudí. Udalosti tzv. Palachovho týždňa, keď sa na

Takzvaný Palachov týždeň na Václavskom námestí v Prahe.
Zdroj: www.blesk.cz

Václavskom námestí v Prahe v dňoch 15. – 21. januára 1989 pri príležitosti 20. výročia sebaupálenia študenta Jana Palacha na protest proti nastupujúcej „normalizácii“ každodenne zhromažďovali nespokojní občania, však komunistickú moc vystrašili. Petície žiadajúce prepustenie uväzneného spisovateľa a popredného predstaviteľa Charty '77 Václava Havla a protestujúce proti neprimeraným zákrokom bezpečnostných zložiek podpísalo dovtedy bezprecedentné množstvo ľudí. Napriek tomu vedenie KSČ nebolo ochotné začať s predstaviteľmi nespokojnej časti verejnosti dialóg. Na vzniknutú situáciu reagovalo zostrením represíí. Dňa 14. februára 1989 Predsedníctvo Federálneho zhromaždenia Československej socialistickej republiky (ČSSR) prijalo zákonné opatrenia, ktoré umožňovali stíhať aj vyhotovenie alebo rozširovanie opozičných tlačovín.

Politická stagnácia sa osobitne týkala Slovenska. Kampaň za prepustenie V. Havla, do ktorej sa v Česku zapájali aj intelektuáli pôsobiaci v oficiálnych inštitúciách, na Slovensku nevyvolala osobitný ohlas. Podobne aj reakcia na petíciu *Niekoľko viet* bola na Slovensku podstatne slabšia než v Česku. Napriek tomu však bolo badať trhliny v dovtedy takmer monolitných štruktú-

rach komunistických elít už vtedy, keď pokusy o perzekvovanie bratislavských ochranárov za samizdatovú publikáciu *Bratislava nahlas* odsúdil poslanec Slovenskej národnej rady za Komunistickú stranu Slovenska (KSS) a člen ÚV KSS spisovateľ Vladimír Mináč a jeho vystúpenie v slovenskom parlamente preniklo na verejnosť.⁴

Politické dianie v Československu akcelerovalo nielen pod vplyvom narastajúcej nespokojnosti verejnosti, ale aj vonkajších okolností. V Poľsku, v čiastočne slobodných voľbách v júni 1989, zvíťazilo opozičné hnutie Solidarita. Výsledkom bolo ustanovenie vlády, v ktorej mali komunisti menšinu. V Maďarsku sa začínali rokovania za okrúhlym stolom, vedenie Maďarskej socialistickej robotníckej strany sa dištancovalo od účasti na invázii do Československa v roku 1968 a začalo sa hovoriť o rehabilitácii vodcu maďarskej revolúcie Imreho Nagya. V lete 1989 sa do hlbokoj krízy dostal aj režim v NDR. Tisícky východonemeckých občanov sa uchýlili na veľvyslanectvá Spolkovej republiky Nemecko v Prahe a v Budapešti s úmyslom opustiť krajinu. Kríza v NDR vyústila do likvidácie Berlínskeho múru – symbolu rozdelenia Európy na Západ a na sovietsky blok.

Vzhľadom na to, že Sovietsky zväz akceptoval politické zmeny v satelitných štátoch a dával najavo, že proti nim neplánuje zasiahnuť, trauma z násilného potlačenia tzv. Pražskej jari v auguste 1968, ktorá zatažovala československú verejnosť vrátane intelektuálnych elít, postupne strácala účinnosť.

Horúci august 1989

Nespokojnosť sa prelievala z prostredia opozície aj na verejnosť. Kritický postoj voči režimu začali prejavovať ľudia, ktorí priamo k disentu nepatrili, ba naopak, mali možnosť pôsobiť v oficiálnych inštitúciách režimu a publikovať v oficiálne zaregistrovaných médiách. S priamou kritikou režimu vystúpili ešte v auguste 1989 spisovateľ Lubomír Feldek, mimochodom, v tom čase ešte člen KSS, sochár Vladimír Kompánek a maliar Ignác Kolčák, ktorý sa v minulosti ako predseda Slovenského zväzu výtvarných umelcov zasadzoval za návrat vylúčených umelcov do zväzu.⁵ V spoločnom liste prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi z 13. augusta 1989 ho vyzvali, aby sa pričínil o návrat lídra Pražskej jari Alexandra Dubčeka do verejného života. Zároveň upozornili na potrebu nielen ekonomických, ale aj politických zmien: „*Sme hlboko presvedčení, že ekonomická prestavba sa nemôže podariť bez prestavby duchovnej – mravnej a že mravná a duchovná prestavba nie je možná bez prehodnotenia augusta 1968.*“⁶

Posledný prezident
Československej
socialistickej republiky
Gustáv Husák.
Zdroj: Archív HÚ SAV

V tejto atmosfére sa rozhodla vystúpiť na verejnosť aj najvýznamnejšia zložka politickej opozície na Slovensku, ktorú v danom čase predstavovala bratislavská skupina priaznivcov HOS. Jej predstavitelia Miroslav Kusý, Anton Selecký, Hana Ponická, Vladimír Maňák a Andrej Strýček, zastúpený Jánom Čarnogurským, 4. augusta 1989 adresovali Úradu vlády Slovenskej socialistickej republiky (SSR) list, v ktorom odsúdili okupáciu Československa v roku 1968 a označili ju za porušenie medzinárodného práva. Vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy podľa listu „prerušili demokratizačný proces, ktorý u nás prebiehal od nástupu Alexandra Dubčeka na čelo komunistickej strany“ a „dosadili k moci ľudí, ktorí nepoživali dôveru obyvateľstva“. Podľa signatárov listu po invázii „nasledovali roky ponižujúcich previerok, vyhadzovania z práce, odvolávania vlastných prehlásení, zatvárania. Dôsledky tohto obdobia pociťujeme dodnes“. V liste zároveň oznámili, že si dňa 20. augusta 1989, t. j. v predvečer 21. výročia násilného potlačenia Pražskej jari, uctia pamiatku obetí sovietskej invázie položením kvetov v Bratislave, Košiciach a v ďalších slovenských mestách: „Keď spomíname na uplynulé obdobie, najmä sa nám vracajú do nášho vedomia tí naši spoluobčania, ktorých zastrelili v auguste 1968. Oni zomreli čisti od všetkého, čo nasledovalo po ich smrti. Možno preto mali byť vytrieti z našej pamäti a preto boli odstránené pamätné dosky z miesta ich smrti.“ V Bratislave si výročie sovietskej okupácie signatári listu chceli uctiť pri budove Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí a pri Hlavnej pošte na Námestí Slovenského národného povstania (SNP) v Bratislave, kde zahynuli študenti Danko Koša-

nová a Peter Legner. List poskytli aj redakciám časopisu *Literárny týždenník* a Československej tlačovej kancelárie na Slovensku. Média list oficiálne ignorovali, no 10. a následne 15. augusta 1989 jeho text odznel v Rádiu Slobodná Európa a prečítali ho aj vo vysielaní rozhlasovej stanice Hlas Ameriky.

Ďalšia akcia mala nasledovať vo Zvolene. Na 29. augusta 1989 si príslušníci HOS plánovali uctiť výročie SNP pri severnej strane zámku, kde sa v minulosti nachádzal pomník povstaleckých generálov Jána Goliana a Rudolfa Viesta, ktorý bol neskôr, po nástupe komunistického režimu v 50. rokoch, odstránený.⁷

Zatknutie tzv. bratislavskej päťky

Onedlho nasledoval mocenský zákrok proti signatárom listov. Čarnogurského a Kusého zatkli 14. augusta 1989. Nielen v ich bytoch, ale aj u Seleckého, Ponickéj a Maňáka, ktorých stíhali na slobode, urobili domové prehliadky. Podľa prvého uznesenia Správy Zboru národnej bezpečnosti hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja, podpísané vyšetrovateľom Štátnej bezpečnosti (ŠtB) mjr. JUDr. Ladislavom Verčíkom, boli všetci piati disidenti obvinení z trestného činu poburovania podľa § 100 ods. 1, 2, 3 a) Trestného zákona. Obvinenie bolo zdôvodnené tým, že všetci piati „z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky napísali v prvej polovici augusta 1989 výzvu zameranú na zdiskreditovanie internacionálnej pomoci vojsk

Ján Čarnogurský na súde. Zdroj: www.magnificat.sk

Varšavskej zmluvy v roku 1968, hanobia v nej čelných predstaviteľov strany a štátu, ktorí sa v období po auguste 1989 dostali do funkcií, a urážlivým spôsobom znevažujú spoločenský vývoj v ČSSR za ostatných 20 rokov“. Čarnogurský bol obvinený aj z trestného činu podvracania republiky podľa § 100, odst. 1a) Trestného zákona, pretože na verejnom zhromaždení v obci Predmier 21. júla 1989 sa verejne dožadovoval, aby sa prijali požiadavky obsiahnuté v údajne „antisocialistickej“ výzve *Niekoľko viet*. Konkrétne žiadal zmenu volebného zákona a uskutočnenie slobodných volieb. V obvinení sa mu takisto vyčítalo vydávanie samizdatového časopisu *Bratislavské listy* bez povolenia Ministerstva kultúry SSR, v ktorých „uverejňuje články, ktoré napísal sám, a taktiež ďalších osôb a v článkoch útočil proti socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky, hanobil komunizmus a komunizmus ako taký“.⁸

Zatknutých obvinili aj z prečinu porušovania verejného poriadku podľa § 6 písm. c) zákona č. 150/69 Zb. Podľa vyšetrovateľa totiž „z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky“ samotným ohlásením svojho zámeru uskutočniť pietny akt v Bratislave verejne nabádali občanov k účasti na tejto akcii. Navyše, uvedený list podľa ŠtB „jednostranne a prehnane“ kritizoval vtedajšiu spoločnosť a skresľoval fakty. Písomnosť bola podľa vyšetrovateľov „schopná vyvolávať nepriateľskú náladu proti súčasnému štátnemu zriadeniu u nás“. Za dokument, ktorý „taktiež svojím obsahom narušuje záujem socialistického štátu na zachovanie verejného poriadku“, bol označený list, adresovaný Mestskému národnému výboru vo Zvolene a redakcii *Literárneho týždenníka* s ohláseným zámerom uctiť si pamiatku spomínaných veliteľov SNP.⁹

Kusého bezprostredne po zatknutí obvinili aj z trestného činu poškodzovania záujmov republiky v cudzine podľa § 117 Trestného zákona. Dôvodom mali byť jeho články, odoslané Rádiu Slobodná Európa, v ktorých sa vyjadroval k politickej situácii v Československu a k oficiálnej ideológii režimu. Týkalo sa to celkom 15 textov, napr. článkov *Obraz vnútorného nepriateľa*, *Demokracia vedúca úloha strany socializmu*, *Čo chýba československej prestavbe*, *Prestaoba na najvyššej úrovni*, *Úvaha M. Kusého o vyhlídkach socializmu*. Tým údajne „umožnil rozširovať v cudzine nepravdivé správy o pomeroch v republike, za ktoré obdržal zo zahraničia finančné čiastky“.¹⁰

Ako vyplýva z dikcie obvinenia proti Čarnogurskému a Kusému, dôvodom ich zatknutia nebol iba inkriminovaný list adresovaný Úradu vlády SSR, ale ich celková politická aktivita. Obaja patrili medzi najvýznamnejších predstaviteľov disidentského hnutia na Slovensku a s ich príspevkami sa mohli pravidelne oboznamovať poslucháči Rádia Slobodná Európa. Vplyv tejto stanice sa zvýšil, keď sa od roku 1989 prestalo jej vysielanie rušiť.

Ján Čarnogurský bol stíhaný aj za jeho texty v *Bratislavských listoch*. Ako podvracanie republiky boli klasifikované úvahy, v ktorých tvrdil o. i., že „korene nášho zaostávania nie sú len v hospodárstve. Sú hlbšie a sú ideologickej povahy. Spočívajú v komunistickom presvedčení, že človek je do nekonečna manipulovateľný...“¹¹. V článku *Prípád Ivana Polanského*¹² zas konštatoval, že jeho trestné stíhanie v roku 1987 bolo protizákonné a údajne hanobil prácu orgánov činných v trestnom konaní. Takisto mu vytykali citácie z textu Polanského, publikovaného v samizdatovom *Historickom zápisníku*, v ktorom Polanský obhajoval prezidenta Slovenského štátu Jozefa Tisa (1939 – 1945). Mimoriadnu nevoľu predstaviteľov režimu vyvolal článok *Videné od Dunaja*¹³, v ktorom Čarnogurský prezentoval dovtedy azda bezprecedentné odmietnutie komunizmu v období existencie normalizačného režimu: „Komunizmus historicky vznikol na protikresťanských pozíciách a stále na nich zotvára. Jeho praktické pôsobenie v strednej a východnej Európe je katastrofálne. Zanecháva za sebou nielen milióny mŕtvych, ale aj relatívny úpadok strednej a východnej Európy v porovnaní so všetkými ostatnými časťami sveta, vrátane tzv. tretieho... Podľa môjho názoru sa schéma na komunizmus naplní do konca – komunizmus zanikne a tak sa prekoná súčasné rozdelenie Európy.“

Po sťažnostiach obvinených mestský prokurátor Ján Javorčík zrušil obvinenie z poškodzovania záujmov republiky v cudzine a z nabádania na účasť na kladení vencov voči Kusému. Dodatočne však bolo rozšírené o trestný čin podvracania republiky. Následne bolo prekvalifikované a Kusého s Čarnogurským stíhali podľa § 98 ods. 2a), čo znamenalo podvracanie republiky páchané s cudzím činiteľom. Trestná sadzba sa tak z hranice 1 – 5 rokov zvýšila na 3 – 5 rokov väzenia. Obvinenie bolo opätovne prekvalifikované na konci septembra 1989, na základe ktorého im hrozil miernejší trest. Vyšetrovateľom sa totiž nepodarilo zistiť, ako sa list, adresovaný Úradu vlády SSR, dostal do redakcie Rádia Slobodná Európa, preto aj v dôsledku argumentácie Čarnogurského a jeho obhajcu Tibora Böhma nebolo možné obvinených obviniť zo spolupráce s cudzím činiteľom.¹⁴

Samotný priebeh vyšetrovania však signalizoval nadchádzajúce zmeny. Príslušníci ŠtB sa voči obvineným správali slušne, ani podľa ich relácií neboli zaznamenané prípady nátlaku alebo agresívneho správania, ako to bolo bežné napr. v 70. rokoch¹⁵, aj keď vyšetrovatelia nereflektovali na sťažnosti obvinených.

Čarnogurský a Kusý predstavovali pre vyšetrovateľov problém, keďže odmietali akceptovať svoje obvinenia. Kusému sa ŠtB a prokuratúra snažili sťažiť situáciu aj pri výbere advokáta. Jeho manželka Jolana totiž podpísala splnomocnenie Tiborovi Böhmovi, t. j. rovnakému advokátovi, ktorý obhajo-

val aj Čarnogurského a predtým viacero aktivistov tzv. kresťanského disentu. Odbor vyšetrovania ŠtB ho však upozornil, že nebude môcť obhajovať oboch naraz pre údajnú kolíziu záujmov, keďže termíny úkonov u všetkých obvinených boli stanovené na rovnaký čas. Napokon po tom, ako viacerí advokáti odmietli prevziať Kusého prípad, obhajoby sa ujal advokát Dušan Kubovčák. V. Maňáka obhajoval advokát Štefan Detvai, kým ostatných troch obvinených obhajoval T. Böhm.¹⁶

Obžaloba, vznesená Mestskou prokuratúrou v Bratislave 9. októbra 1989, napokon Čarnogurského a Kusého obvinila z vykonávania podvratnej činnosti motivovanej „z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu“ a všetkých piatich obžalovaných z trestného činu poburovania. Obžaloba Kusého zahŕňala aj útoky proti ústavnému princípu vedúcej úlohy KSC a podnecovanie občanov na zmenu politického a hospodárskeho systému ČSSR, vyvolávanie nedôvery k socialistickému právnemu poriadku a k mocenským orgánom socialistického štátu.¹⁷ Tak napr. z eseje *Demokracia, diktatúra, vedúca úloha strany*¹⁸ sa v obžalobe uvádza citát: „Ako je možné trvale viesť niekoho, kto nedôveruje tomu, kto ho vedie, kto ním nechce byť vedený? Zrejme iba násilím, len v putách.“ Za hanobenie čelných predstaviteľov strany a štátu obžaloba považovala napr. Kusého reakciu na prejav federálneho premiéra Ladislava Adamca: „Bud' si z nás predseda vlády vystrelil, alebo nás vedome klame, čo sa týka cien potravín, alebo to prosto nepozná. Alebo je to iba v rámci onoho babkinho „Čo povie, to sú len samé hlúposti“.“¹⁹ Predmetom stíhania sa stalo aj samotné konštatovanie existencie politických represíí v komunistickom Československu. Iným „dôkazom“ podvratnej činnosti Kusého mali byť napr. slová: „Zaklínačom dnešných šamanov je slovo socializmus. Nikto už nevie, čo toto slovo v súčasnosti naozaj znamená...“²⁰

V prípade Čarnogurského sa v obžalobe okrem jeho článkov, publikovaných v *Bratislavských listoch*, tvrdilo, že „niektoré skutky“, konkrétne článok *Prípad Ivana Polanského – „naplňajú znaky skutkovej podstaty trestného činu podpory a propagácie fašizmu podľa § 260 Tr. Zák., schvaľovania trestného činu podľa § 165 Tr. Zák. a podnecovania podľa § 164 Tr. Zák.“, ale trestný čin podporovania republiky je vo vzťahu k týmto trestným činom ustanovením špeciálnym“.*

Kým Čarnogurský, Selecký, Maňák a Ponická sa k obžalobe nevyjadrili, Kusý vyhlásil, že sa necíti vinným z trestnej činnosti. Podľa vlastných slov takisto „nekonal z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu. Je presvedčeným socialistom a list adresovaný Úradu vlády SSR nemá poburujúci charakter“.²¹

KSC verzus národné tradície

Obvinení, nazvaní bratislavská päťka, tvorili reprezentatívnu vzorku slovenskej spoločnosti, na čo poukazoval vo vysielaní Rádia Slobodná Európa aj filozof Milan Šimečka. Advokát Čarnogurský a geológ Selecký zastupovali národnú a katolícku tradíciu. Čarnogurskému (1944) sa podarilo v 60. rokoch vyštudovať Právnickú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe. Pôsobil ako advokát, kým za obhajobu disidentov a aktivistov tzv. tajnej cirkvi bol z advokácie v roku 1981 vylúčený. Postupne sa zblížil s okruhom príslušníkov tzv. občianskeho disentu, udržiaval kontakty s kresťanským okruhom signatárov Charty '77 v Prahe, hoci sám nebol jej signatárom. V Bratislave udržiaval kontakty s Jozefom Jablonickým, Milanom Šimečkom, Miroslavom Kusým a i. Podieľal sa na vydávaní samizdatového časopisu *Náboženstvo a súčasnosť* (1982 – 1984), od roku 1988 vydával spomínaný samizdatový časopis *Bratislavské listy*. Angažoval sa aj v slovensko-maďarskom a slovensko-židovskom dialógu, v roku 1987 podpísal *Vyhlasenie k deportáciám Židov zo Slovenska*. Spolu s Františkom Mikloškom bol 25. marca 1988 spoluorganizátorom tzv. sviečkovej manifestácie, ktorej účastníci požadovali uvoľnenie štátnej kontroly nad cirkvami.

Ďalší aktivista kresťanského disentu Anton Selecký (1950) pracoval ako geológ, od októbra 1979 do mája 1980 bol uväznený v Prahe-Ruzyni za pomoc mladému rímskokatolíckemu kňazovi pri úteku do zahraničia (cez Maďarsko a Juhosláviu). Bol odsúdený na 10 mesiacov väzenia. Pri procese nadviazal kontakt s Čarnogurským, ktorý bol jeho právnym zástupcom. Monitoroval súdne procesy s katolíckymi aktivistami a informoval o nich Rádio Slobodná Európa, ako kuriér správ zabezpečoval aj kontakty s pražským disidentským prostredím, napr. s českým tajne vysväteným katolíckym kňazom Václavom Malým. Od roku 1988 už pôsobil v bratislavskej skupine HOS a ako otvorený korešpondent Rádia Slobodná Európa a Hlasu Ameriky.

Spisovateľka Hana Ponická (1922) patrila k demokraticky citiacej katolíckej inteligencii. V roku 1977 odmietla podpísať tzv. Antichartu (t. j. proklamáciu československých výborov umeleckých zväzov *Za nové tvorivé činy v mene socializmu a mieru*), ktoré tlmočilo lojalitu československých umelcov voči normalizačnému režimu. Na 3. zjazde Zväzu slovenských spisovateľov odovzdala príspevok, v ktorom odmietla kampaň proti Charte '77 a zastala sa autorov, postihnutých zákazom publikovania. Hoci príspevok na zjazde neodznal, jeho autorka bola postihnutá zákazom publikovania. Nadviazala kontakty s disidentským prostredím, bola signatárkou *Vyhlasenia k deportáciám Židov zo Slovenska* a patrila medzi zakladateľov bratislavskej pobočky HOS.

Liberálnu a ľavicovú tradíciu slovenskej spoločnosti v tom čase reprezentovali Miroslav Kusý (1931) a Vladimír Maňák (1923). Kusý sa ako filozof v 60. rokoch zaradil do prúdu tzv. marxistického revizionizmu. V roku 1968 aktívne podporoval demokratizáciu spoločnosti. Zastával názor, že demokratické reformy sú podmienkou realizácie federatívneho usporiadania. Preto sa dostal do konfliktu s časťou tzv. národného krídla v KSS, ktoré sa neskôr stalo oporou normalizačného režimu. Od septembra 1968 do marca 1969 zastával funkciu vedúceho ideologického oddelenia ÚV KSS, po kritike vtedajšieho prvého tajomníka ÚV KSS Husáka za ústup od zásad demokratizácie ho odvolali z funkcie. V rámci normalizačných čistiek musel opustiť KSS a bol zbavený práce na univerzite. Začal publikovať v samizdate a v exilových periodikách, v roku 1977 patril medzi signatárov Charty '77.

Lekár V. Maňák začal v 60. rokoch publikovať svoje články s kultúrnou a politickou tematikou v spisovateľskom týždenníku *Kultúrny život*. Po roku 1969 bol postihnutý zákazom publikovania. Aktívnejšie začal spolupracovať s disidentským hnutím na konci 80. rokov.

Milan Šimečka v reakcii na obvinenia proti členom tzv. bratislavskej päťky a zatknutie Čarnogurského a Kusého v Rádiu Slobodná Európa konštatoval: „Od prepustenia Ivana Polanského sme na Slovensku nemali politických väzňov. Teraz, v auguste 1989, máme dvoch – priam ideálne vybraných, aby bolo všetkým jasné, kto predstavuje národnú budúcnosť.“²²

Proces, ktorý zjednotil opozíciu

Prvé reakcie na zatknutie bratislavskej päťky prišli z Česka vo forme vystúpení spisovateľky Evy Kantúrkovej a herečky Vlasty Chramostovej vo vysielaní Rádia Slobodná Európa. Medzi prvými reagovala aj Demokratická iniciatíva, české liberálne zoskupenie vedené Emanuelom Mandlerom a Bohumilom Doležalom s odvolaním sa na ustanovenia záverečného dokumentu viedenskej následnej schôdzky KBSE.²³ Celý rad podporných listov dostávali Čarnogurský a Kusý do väzenia zo Slovenska, z Česka i zo zahraničia.²⁴ Na Slovensku medzi prvými zareagovali spisovatelia Lubomír Feldek, Andrej Ferko, Ján Štrasser, Pavol Vilikovský a Peter Zajac. Vo svojom vyhlásení z 23. augusta 1989 vyslovili nádej, že obvinení nebudú stáť pred súdom za svoje politické názory. Dodatočne sa pod protest podpísali Miloš Žiak a Milan Lasica. Postoj spisovateľov 7. septembra 1989 podporila skupina piatich výtvarníkov. Okrem Vladimíra Kompánka boli medzi nimi Andrej Barčík, Alojz

Pred Justičným palácom v Bratislave počas procesu. Zdroj: www.magnificat.sk

Klimo, Milan Luluha, Rudolf Krivoš, neskôr sa k nim pripojil Karol Kállay a hudobníci Ivan Hrušovský a Ilja Zeljenka.²⁵

V Česku sa v prostredí HOS ustanovil 29. augusta 1989 Výbor na oslobodenie slovenských demokratov. Jeho zakladateľmi boli predstavitelia rozličných okruhov českého disentu, signatár Charty '77 Rudolf Battěk, Bohumil Doležal, Jiří Kozelka, Ladislav Lis, Emanuel Mandler, Eva Štolbová. Konštatovali, že stíhanie obvinených je porušením československého právneho poriadku, obsahujúceho záväznú právnu normu Medzinárodný pakt o ľudských a občianskych právach, ako aj medzinárodné záväzky, na ktorých plnenie sa Československo zaviazalo v rámci helsinských dohôd. Celkovo k 16. septembru 1989 výbor získal 366 podpisov. Cieľom petície bolo dosiahnuť zrušenie ich protiprávneho, politicky motivovaného obvinenia v plnom rozsahu.²⁶

Požiadavku na prepustenie politických väzňov podporila aj petícia 91 pražských kultúrnych a vedeckých pracovníkov. Popri hercovi Jiřim Bartoškovi sa k protestu pripojili napr. cestovateľ Jiří Hanzelka, dramatik Václav Havel, filozof Ladislav Hejďánek, kňazi Václav Malý, Inocenc František Kubíček a Josef Zvěřina, herec a dramaturg Petr Oslzlý, literárny kritik Sergej Machonin, sochár Karel Nepraš, ekológ Ivan Dejmal, herec Vladimír Dlouhý,

disident a filozof Václav Benda, filozof Martin Palouš. Požiadavku podporili aj hovorcovia Charty '77 Tomáš Hradílek, Dana Němcová a Alexandr (Saša) Vondra.²⁷ Počas štyroch dní sa od 8. septembra 1989 k protestu pripojilo 215 ľudí.

V predposledný augustový deň bol uverejnený protest 33 významných osobností zo Slovenska. Ako prvý signatár bol uvedený bývalý prvý tajomník ÚV KSS Alexander Dubček, pre ktorého toto vystúpenie po rozhovoroch pre zahraničné médiá znamenalo návrat do domácej politiky. Zo známych mien treba ďalej spomenúť biskupa Jána Ch. Korca, kňaza Antona Srhoľca, filozofov Michala Dzvoníka, Jána Uhra a Júliusa Strinku, novinára Romana Kaliského, literárnych vedcov Michala Gáfrika a Milana Hamadu, herca Milana Kňažka, pesničkára Ivana Hoffmana, vydavateľa samizdatov Olega Pastiera, ekonóma Hvezdoňa Kočtúcha, spisovateľku Katarínu Lazarovú, katolíckeho aktivistu Františka Mikloška, pamiatkára Ladislava Snopka i českého spisovateľa Ludvíka Vaculíka a sociologičku Jiřinu Šiklovú. Do konca septembra signatárov už bolo vyše 600. Petíciu podpísali tiež ekologickí aktivisti Ján Budaj a Peter Tatár. Mobilizovali sa aj ľudia na vidieku, list podpísalo napr. okolo 50 občanov z Považia, z okolia Trenčína a Považskej Bystrice. Signatármi protestu boli jednak disidenti (napr. J. Jablonický, I. Hoffman, I. Kadlečík, M. Šimečka st., Martin M. Šimečka, Oleg Pastier), ľudia vylúčení po roku 1969 z verejného života (Ivan Laluha, Roman Kaliský, Ján Uher, Robert Harenčár, Milan Hamada), príslušníci tajnej cirkvi (Silvester Krčméry), ale aj ľudia, ktorí pôsobili v oficiálnych štruktúrach, ako napr. herec Milan Kňažko alebo Ladislav Snopko.²⁸

V letných mesiacoch 1989 sa na Slovensku začalo konštituovať aj Slovenské centrum Pen Klubu. Prvými krokmi jeho obnovenia bolo stretnutie 16. júna 1989, ustanovujúce zhromaždenie sa konalo 31. októbra 1989.²⁹ Základným bodom charty tejto organizácie je aj povinnosť člena obhajovať ľudské práva. Vyhlásenie na podporu bratislavskej päťky podporili všetci zakladajúci členovia centra. Výnimkou bol len Ivan Hudec s odôvodnením, že nemôže podporiť Čarnogurského, pretože ten chce rozbiť Československo. V liste L. Feldekovi podporil požiadavku na prepustenie väznených intelektuálov aj filmový režisér Jiří Svoboda, hoci bol v uvedenom čase členom KSC a funkcionárom Zväzu divadelných a filmových umelcov.

Osobný list prezidentovi Husákovi adresoval účastník SNP a novinár Roman Kaliský. Ako bývalý redaktor *Kultúrneho života*, v ktorom získal publikačný priestor v 60. rokoch aj Husák ako príslušník vnútrostraníckej opozície voči režimu vtedajšieho generálneho tajomníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR Antonína Novotného, mu pripomenul spoločnú minulosť. V podobnom

duchu ako list Kaliského sa nieslo aj vyhlásenie skupiny slovenských sociológov zo 7. septembra 1989, ktoré vyzývalo na politiku národného zmierenia. Jej súčasťou malo byť aj zastavenie trestného stíhania proti obvineným a umožnenie prepustenia Kusého a Čarnogurského na slobodu. V liste podpísanom manželmi Martinom a Zorou Bútorovcami, Ivanom Dianiškom, Jarmilou Filadefiovou, Petrom Guráňom, Pavlom Fričom, Vladimírom Krivým, Vladimírom Ondrušom, scenáristom Stanislavom Radičom a jeho manželkou, sociologičkou Ivetou Radičovou, Soňou Szomolányiovou, Magdou Vášaryovou a Imrichom Vašečkom sa konštatuje, že reakcia režimu na opozičné aktivity bola „v rozpore s princípmi právneho štátu i s kultúrnymi štandardmi civilizovanej Európy“. List však taktiež varoval pred tendenčným informovaním štátom kontrolovaných médií o situácii v Maďarsku a Poľsku, v dôsledku ktorých narastalo národnostné napätie.³⁰

Na podporu zadržaných opozičných aktivistov vystúpil 25. septembra 1989 Svetový kongres Slovákov, ale aj mladší liberálni aktivisti opozičných kruhov maďarskej menšiny Károly Tóth, Eleonóra Sándor a László Öllös. Pripomenuli, že Kusý a Čarnogurský sa v roku 1984 zastali prenasledovaného Miklósa Duraya. Napriek represiám sa podarilo oživiť činnosť HOS a jeho predstavitelia Michal Lehocký, Juraj Kohutiár a Tibor Novotka adresovali 28. septembra 1989 list predsedovi vlády SSR Pavlovi Hrivnákovi, v ktorom požadovali zastavenie stíhania členov bratislavskej päťky.³¹

Stíhaných sa v liste manželkám Čarnogurského a Kusého zastali aj významní predstavitelia poľského hnutia Solidarita. Tentoraz však už neboli v pozícii disidentov, prenasledovaných režimom, ale boli významnými oficiálnymi predstaviteľmi susedného štátu – Adam Michnik bol poslancom Občianskeho poslaneckého klubu v poľskom Sejme, z ktorého vzišiel aj nekomunistický premiér Tadeusz Mazowiecki, a Jacek Kuroń, ktorý sa stal ministrom práce a sociálnej politiky. Z Maďarska politickým väzňom tmočili podporu

Hana Ponická
Zdroj: www.magnificat.sk

opozičné strany Zväz slobodných demokratov a Sociálnodemokratická strana Maďarska. V septembri protestné vyhlásenie vydalo Veľvyslanectvo USA v Prahe a Medzinárodný výbor na obranu Charty '77. Podpisali sa naň intelektuáli ako Yves Montand, Günter Grass, Graham Greene, Friedrich Dürrenmatt, Artur Miller, Jules Martinet. Na Valnom zhromaždení OSN venoval tejto otázke pozornosť aj štátny tajomník USA James Baker.³²

Moc sa nevzdáva

Štátna moc sa ešte pokúšala čeliť rastúcemu tlaku zvonka aj zvnútra. Návrhy obžalovaných na vypočutie svedkov, ktorí by napr. podporili ich tvrdenia o prenasledovaní občanov ČSSR po roku 1968, stále odmietala. Šikanovaný bol aj advokát Tibor Böhm.

Režim voči obžalovaným začal uplatňovať taktiku cukru a biča. Bratislavskú päťku sa snažil rozdeliť a jej členov poštváť proti sebe. Z vyšetrovacej väzby bol 6. októbra prepustený Kusý, 23. októbra zas Mestský súd vylúčil Čarnogurského zo skupiny obžalovaných a rozhodol sa prerokovať jeho prípad osobitne. Odôvodňoval to tým, že v prípade obvinenia z „podvracania republiky“, t. j. stíhania za články v *Bratislavských listoch* a Kusého textov odvysielaných v Rádiu Slobodná Európa, nešlo o trestné činy spáchané spolupáchateľstvom.³³

Kým v Československu sa pripravoval a začínal sa posledný politický proces komunistického režimu, v Maďarsku z ústavy vypustili článok o mocenskom monopole komunistickej strany a v NDR sa vzdal moci Erich Honecker. Režim sa dostával do čoraz väčšej medzinárodnej i domácej izolácie.

Medzi divákmi v súdnej sieni sedeli aj viacerí aktivisti opozície. Pred bratislavským Justičným palácom sa 6. novembra 1989, v deň začiatku procesu s Čarnogurským, zhromaždilo približne 300 ľudí – dôchodcov i študentov, ktorí žiadali oslobodenie bratislavskej päťky.³⁴ Bola to prvá otvorená pouličná demonštrácia proti komunistickému režimu od Sviečkovej manifestácie v marci 1988.

Na začiatku procesu Čarnogurský vzniesol námietku proti zloženiu senátu, lebo v ňom boli nomenklatúrne kádre komunistickej strany: „*Takýto súd nemôže byť nezávislý,*“ vyhlásil. Zároveň zdôraznil, že namieta len proti nomenklatúre: „*Proti obyčajným členom strany nemám nič.*“ Na konci pojednávania z publika pozdravil Čarnogurského predstaviteľ HOS a Charty '77 Rudolf Battěk slovami: „*Janko Čarnogurský, zdraví ťe Charta '77.*“³⁵

Po vynesení rozsudku
Hana Ponická (dole),
Miroslav Kusý (v strede)
a Anton Selecký (za ním).
Zdroj www.magnificat.sk

Proces s Kusým, Ponickou, Seleckým a Maňákom sa konal 14. novembra. Prokurátor v úvode vyhlásil, že „*tento proces nemožno chápať ako nejaký dialóg medzi štátnou mocou a opozíciou*“. Rovnako ako počas prípravy procesu ani na samotnom pojednávaní nemohli predstúpiť žiadni svedkovia a dôkazy, navrhované obžalovanými. Rovnako ako počas procesu s Čarnogurským aj proces s ostatnými štyrmi obžalovanými podporili pred budovou Justičného paláca demonštranti. Zhromaždenia sa konali pri bočnom vchode, pretože na priestranstve pred hlavným vchodom sa realizovali stavebné práce.

Dikcia rozsudku znamenala pre režim porážku. Ponickú, Seleckého a Maňáka spod obžaloby oslobodili. Senát pod vedením Petra Šamku rozhodol, že nie je kompetentný posúdiť udalosti z konca 60. rokov a ich čin znamenal iba vyjadrenie občianskeho postoja. Rozsudok zároveň konštatoval, že „*samotná existencia listu (oznámenie o zámere uskutočniť 20. augusta 1989 pietny akt) a jeho odoslanie ústrednému štátnemu úradu nemôže viesť k záveru, že išlo o poburovací prejav, ktorý by bol spôsobilý vyvolať nepriateľské zmýšľanie, alebo nepriateľskú náladu proti republike a jej záujmom chráneným v ustanovení § 100 Tr. Zák. u tých konkrétnych pracovníkov inštitúcií, ktorí sa s listom zoznámili.*“ Ako teda vyplýva z rozsudku, „*skutok sa síce stal, ale nie je tento skutok trestným činom*“.³⁶

Kusý však bol uznaný za vinného, ale jeho obvinenie prekvalifikovali z podvracania republiky na trestný čin poškodzovania záujmov republiky v cudzine publikovaním svojich textov vo vysielaní Rádia Slobodná Európa. Odsúdili ho na osem mesiacov podmienčne. Bol to síce oveľa miernejší trest, než aký preňho žiadal prokurátor, ale o prelome sa ešte nedalo jednoznačne hovoriť.

Počas druhého procesu k demonštrantom prehovorili Dubček, Kaliský a Srholec. Nevedno, či rozsudok bol výsledkom nejakej taktiky vedenia KSC, alebo postupujúceho rozkladu režimu. Pojednávanie s Čarnogurským ako s posledným príslušníkom bratislavskej päťky však už 22. novembra, t. j. v prvých dňoch „zamatovej revolúcie“, sprevádzali mohutné demonštrácie nielen pred Justičným palácom, ktoré vyústili do pádu komunizmu v Československu. Pred Justičným palácom sa tentoraz zhromaždilo približne 3-tisíc ľudí. Čarnogurský v záverečnom prejave iba stručne konštatoval: „*Prebiehajúce udalosti v republike potvrdzujú odôvodnenosť vydávania Bratislavských listov. Ďakujem všetkým za prejavenu solidaritu.*“³⁷ Oslobodzujúci rozsudok sa pokúsil zvrátiť prokurátor, ktorý sa proti nemu odvolal. Preto sa Čarnogurský dostal na slobodu až na základe prezidentskej amnestie z 25. novembra 1989, ktorá znamenala aj zastavenie trestného stíhania proti Kusému.

Záver

Proces s bratislavskou päťkou z hľadiska formovania opozície proti komunistickému režimu predstavoval zásadný prelom. V slovenskom prostredí Charta '77 nezaznamenala významnejší ohlas a disidentské hnutie, orientované na ochranu ľudských práv, zostávalo záležitosťou jednotlivcov. Dominantnú rolu v rámci nezávislých iniciatív zohrávali primárne nepolitické hnutia, ako napr. katolícka tajná cirkev, prostredie alternatívnej kultúry a ekologické iniciatívy, najmä na území Bratislavy a Košíc. Preto práve proces s bratislavskou päťkou priniesol konsolidáciu opozičných síl. Výsledkom kampane za prepustenie a zastavenie stíhania proti piatim bratislavským disidentom bola politizácia dovtedajších nezávislých iniciatív, pôsobiacich v nepolitickej, resp. v predpolitickej sfére. Viedla k dovtedy bezprecedentnej otvorenej konfrontácii veľkého počtu občanov Slovenska s komunistickou mocou. Proti komunistickému režimu sa postavili nielen ľudia, ktorí boli režimom perzekvovaní, ale počas dvoch desaťročí proti nemu aktívne neprotestovali, ale aj tí, ktorí mali možnosť legálne vystupovať na verejnosti. Značný počet podpisov pod petíciou proti stíhaniu opozičných aktivistov z regiónov mimo Bratislavy zasa potvrdzuje, že opozícii sa podarilo prekonať dovtedajšiu izoláciu a rozšíriť svoj vplyv aj mimo veľkých miest. Proces takisto ukázal rozklad oficiálnych mocenských štruktúr režimu. Hoci príslušníci ŠtB sa usilovali splniť svoje úlohy, voči obvineným sa správali podstatne slušnejšie než v predchádzajúcom období, azda aj s vedomím blížiacich sa zmien. Podobne aj pracovníci justície odmietali bezmyšlienkovite plniť príkazy a očakávania

komunistickej moci. Napokon, kampaň proti stíhaniu bratislavskej päťky v prostredí hodnotovo diferencovanej, ale aj organizačne a personálne fragmentovanej opozície proti režimu, i medzi ľuďmi pôsobiacimi v oficiálnych inštitúciách režimu, umožnila dosiahnuť konsenzus, ktorým bolo odmietnutie nedemokratického systému, politických represii. Na druhej strane sa ako pozitívny integrujúci cieľ začala črtáť pluralitná demokracia, vychádzajúca z princípov národného zmierenia. Preto význam procesu, resp. význam občianskych aktivít na obranu politicky prenasledovaných je porovnateľný s úlohou, ktorú v procese konsolidácie demokratickej opozície v Česku zohrala Charta '77.

POZNÁMKY

- ¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0014/12 „Politická história a politici – vyrovnávanie sa s minulosťou“ a projektu GA ČR „Komunistická strana Československa a bolševizmus“ č. 409/08/1621.
- ² Demokracii pro všechny (Manifest Hnutí za občanskou svobodu). Dokument č. 1, 13, 10, 1988. In: HLUŠIČKOVÁ, R. – CÍSAŘOVÁ, B. (eds.). *Hnutí za občanskou Svobodu: Dokumenty*. Praha: Maxdorf 1994, s. 25.
- ³ Informácia Jána Čarnogurského o prvom stretnutí slovenských účastníkov Hnutia za občanskú slobodu v Bratislave. Dokument č. 35, po 11. novembri 1988. In: ŽATKULIAK, J. a kol. *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1990)*. Bratislava 1999, s. 257.
- ⁴ HUBA, M. (ed.). *Ponovembrové Slovensko I – II*. Bratislava 1994.
- ⁵ Miroslav Cipár: Nepochyboval som, že dôjde k zmene. Online rozhovor s M. Cipárom z 15. 11. 2007. <http://spravy.pravda.sk/odpovede.asp?t=CIPAR>.
- ⁶ Osobný archív Vladimíra Maňáka ml.
- ⁷ Pod listom, adresovaným Mestskému národnému výboru vo Zvolene a redakcii *Literárneho týždenníka*, chýba podpis M. Kusého, jeho signatárkou však bola spisovateľka Katarína Lazarová.
- ⁸ Archív Ústavu pamäti národa, Vyšetrovací spis, č. VS-ČVS-545/1989, trestný spis obv. JUDr. Ján Čarnogurský a spol.
- ⁹ Tamže.
- ¹⁰ Tamže.
- ¹¹ *Bratislavské listy*, č. 2, 1988, s. 3. Ozdraviť hospodárstvo zdola.
- ¹² *Bratislavské listy*, č. 1, 1989.
- ¹³ *Bratislavské listy*, č. 2, 1989.
- ¹⁴ Archív Ústavu pamäti národa, Vyšetrovací spis, č. VS-ČVS-545/1989, trestný spis obv. JUDr. Ján Čarnogurský a spol.
- ¹⁵ Pozri napr. PONICKÁ, H. *Lukavické zápisky*. Prešov 2004, s. 304, 314 – 315.
- ¹⁶ Archív Ústavu pamäti národa, Vyšetrovací spis, č. VS-ČVS-545/1989, trestný spis obv. JUDr. Ján Čarnogurský a spol.
- ¹⁷ Tamže.
- ¹⁸ Odvysielané v Rádiu Slobodná Európa 5. 2. 1989.
- ¹⁹ Odvysielané v Rádiu Slobodná Európa 22. 7. 1989.

- ²⁰ Archív Ústavu pamäti národa, Vyšetrovací spis, č. VS-ČVS-545/1989, trestný spis obv. JUDr. Ján Čarnogurský a spol.
- ²¹ Tamže.
- ²² Open Society Archives. Fonds 300: Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, subfond 30, Czechoslovak Unit.
- ²³ Tamže.
- ²⁴ Archív Ústavu pamäti národa, Vyšetrovací spis, č. VS-ČVS-545/1989, trestný spis obv. JUDr. Ján Čarnogurský a spol.
- ²⁵ Osobný archív Vladimíra Maňáka ml.
- ²⁶ Open Society Archives. Fonds 300: Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, subfond 30, Czechoslovak Unit.
- ²⁷ Zdroj: VONS: Sdělení č. 1071. Životopisy stíhaných slovenských aktivistů. Informace o Chatř 77, roč. 12, č. 17, 19. 9. 1989.
- ²⁸ Open Society Archives. Fonds 300: Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, subfond 30, Czechoslovak Unit.
- ²⁹ Z histórie. In: Slovenské centrum Pen klubu – oficiálna webová stránka. <http://www.spcen.sk/index.php/slovak-pen-centre>
- ³⁰ Open Society Archives. Fonds 300: Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, subfond 30, Czechoslovak Unit.
- ³¹ Tamže.
- ³² KMEŤ, N. Ján Čarnogurský. In *Słownik Dysydentów. Czołowe postacie ruchów opozycyjnych w krajach komunistycznych w latach 1956 – 1989, Tom 1*. Warszawa 2007, s. 213.
- ³³ Archív Ústavu pamäti národa, Vyšetrovací spis, č. VS-ČVS-545/1989, trestný spis obv. JUDr. Ján Čarnogurský a spol.
- ³⁴ KALISKÝ, R. *Na poslednom úseku*. Bratislava 1997, s. 19.
- ³⁵ Tamže, s. 21
- ³⁶ Archív Ústavu pamäti národa, Vyšetrovací spis, č. VS-ČVS-545/1989, trestný spis obv. JUDr. Ján Čarnogurský a spol.
- ³⁷ SELECKÝ, A. Žiadosť o uverejnenie odpovede podľa Tlačového zákona 167/2008 Z. z. Bratislava, 14. 8. 2009. <http://www.magnificat.sk/old/nd/clanky/ziadoo.pdf>.

Záver

Kniha slovenských historikov a odborníkov z príbuzných spoločenských vied *Storočie procesov* približuje moderné dejiny Slovenska prostredníctvom špecifického fenoménu – súdnych procesov. Osemnásť tematicky pestrých káuz sa odohráva na konci 19. a v 20. storočí. Každý z vládnucejších politických režimov na Slovensku mal v sledovanom období svoje veľké kauzy. Publikácia prináša niektoré z nich, pričom ide prevažne o politické procesy, ktorých protagonisti patrili k politickej a spoločenskej elite. Sú to súdne príbehy z obdobia Uhorska, medzivojnovnej Československej republiky, z čias vojnovnej Slovenskej republiky, pričom väčšia časť z nich pojednáva o udalostiach po Februári 1948 po nástupe komunistickej strany k moci, keď sa súdnictvo stalo prostriedkom na terorizovanie a zastrasovanie spoločnosti. Tieto procesy demonštrujú vzťah vládnej moci k jednotlivcom, označených za nepriateľov štátu, a to skutočných aj vykonštruovaných. Ďalšia tematická skupina sa zaoberá občianskoprávnymi a trestnými spormi, ktoré sú sondami do života spoločnosti i jej rôznych vrstiev v danom období. Sú tu známe, ale aj menej známe či dosiaľ nepublikované súdne kauzy, pričom mnohé z nich výrazne rezonovali v svojej dobe v spoločnosti, sprevádzala ich značná medializácia a odborná i široká verejnosť sa o ne zaujíma ešte i dnes.

Autori vo svojich príspevkoch ukázali, že súdne procesy sú tematickým priestorom, na ktorom možno priblížiť viacero oblastí verejného a spoločenského života. Zahŕňajú dejiny politiky, legislatívy, propagandy i spoločnosti, zachytávajú osudy postáv našej histórie a dokresľujú mnohé súvislosti historického vývoja. Keďže táto problematika sa nedotýka len mechanizmu samotných procesov, ale aj pomerov v súdnictve, v bezpečnostných zložkách a svojím spôsobom aj filozofie chápania úloh a funkcií štátu, príbehy zo súdnych lavíc otvárajú zaujímavý, originálny a podnetný pohľad na naše dejiny.

V týchto príbehoch sa téma približuje predovšetkým vo faktografickej rovine a jej ďalšie rozvíjanie musí byť predmetom samostatného výskumu i zhodnotenia. Čitateľ nájde aj zaujímavé úvahy, závery a podnety na zamyslenie. Obsahový záber knihy i spracovanie jednotlivých kapitol zodpovedá stavu výskumu príslušnej tematiky. Autori si nenárokovali na vyčerpávajúce